

Вукашин Марић

Универзитет у Новом Саду, Филозофски Факултет – Одсек за историју, Нови Сад

DOI 10.5937/kultura2380053M

УДК 930.1

327

Оригинални научни рад

Датум пријема: 15. 08. 2023.

Датум прихватања: 19. 10. 2023.

ОД ПРИСЛУШКИВАЊА ЧИНОВНИКА ДО ИСТРАЖИВАЊА МЕЂУНАРОДНОГ ДРУШТВА

РАЗВОЈНИ ТОКОВИ ИСТОРИЈЕ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

Сажетак: У раду се анализира историјски развој дисциплине историје међународних односа од њеног настанка у деветнаестом веку до данас. Даје се преглед различитих пристоја и тема које су током последња два века уобичавале њено креирање. Рад је примарно усмерен на истраживање развоја историје међународних односа у њеној америчкој и западноевропској варијанти. У првом делу се у контексту настанка професионалне историографије истражују порекло и делатности дипломатске историје, у времену када је она била уско фокусирана на проучавање политичких и дипломатских односа међу државама и заузимала најистакнутије место у политичком и интелектуалном дискурсу. Појом се, у светлу услона друштвене и економске историје, кроз различите дебате, представља њена трансформација у шире међународну историју, са појачаним сензибилитетом према друштвеним, економским и идеолошким факторима. Након тога се истражују утицаји нових теоријских пристоја и тематских интереса који су, као последица културног заокрепа, имали важан утицај на праксу и изглед међународне историје.

Кључне речи: историја међународних односа, међународна историја, дипломатска историја, историографија

Приводећи крају своју опсежну анализу борбе великих сила за превласт на европском континенту у периоду између Пролећа народа и Великог рата, један од водећих британских историчара двадесетог века А. Џ. П. Тејлор (A. J. P. Taylor) се у библиографском есеју осврнуо на потешкоће са којима се аутор сусреће при писању дипломатске историје. Не прихвативши критику једног од његових колега да се дипломатска историја могла свести на то „шта је

један чиновник рекао другом чиновнику”, Тејлор је ипак указао на важност ширења погледа историчара ван уског фокуса на дипломатске списе.¹ Изаћи из дипломатских архива, окренути се дубинским друштвеним и економским кретањима, истражити психологију владара, становишта политичких партија или расположење јавног мњења, све то биле су коцкице неопходне за слагање мозаика названог међународна историја. На трагу британског историчара били су и други истраживачи. Са друге стране Ламанша, филозоф Ремон Арон (*Raymond Aron*), расправљајући о теорији међународних односа, наглашавао је важност социолошке анализе, истраживања детерминанти и константи које уобличавају вођење спољне политике, како материјалних и физичких, тако и оних друштвених и моралних.² Његови сународници, историчари Пјер Ренувен (*Pierre Renouvin*) и Жан Батист Дирозел (*Jean-Baptiste Duroselle*) тврдили су да пука дипломатска историја није довољна за целовито објашњење међународних односа у прошлости. Како би се они у потпуности разумели било је неопходно открити *дубинске снаге* (*les forces profondes*) историје. Тек осветљавањем географских услова и демографских кретања, економских и финансијских интереса, колективних карактеристика народа и нација, укратко покретачких сила историје, могло би се приступити ваљаном испитивању историје међународних односа. У таквој историји велики државници и наизглед суверени креатори политике били би спуштени са пиједестала, а њихово деловање постало јасно ограничено структурним тенденцијама прошлости.³

Сличних примедби није недостајало у деценијама након Другог светског рата, када се традиционална историја дипломатије нашла под оштрим ударима критичара који су захтевали корените методолошке и концептуалне промене. Под притиском ширих кретања која су захватила историјску науку после 1945. године, али и специфичних изазова који су постављени пред њу, стара дипломатска историја морала се суочити са ограничењима која су била дубоко уткана у срж историје као професионалне дисциплине још од њеног постанка у деветнаестом веку.

Антиномије дипломатске историје

Наиме, настанак савремене историјске науке био је неодвојиво повезан са успоном идеологије национализма у Европи. Писање историје у времену конституисања европских нација носило је печат специфичног идеолошког и културног миљеа

1 Taylor, A. J. P. (1954) *The Struggle for Mastery in Europe*, Oxford: Clarendon Press, pp. 574–575.

2 Арон, Р. (2001[1962]) *Мир и рат међу нацијама: са необјављеним указом аутора*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

3 Renouvin, P. and Duroselle, J-B. (1967) *Introduction to the History of International Relations*, New York; Washington; London: Frederick A. Praeger, p. v–vi. За више детаља о Ренувен–Дирозеловој школи: Попов, Ч. (1999) *О историји и историчарима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, стр. 73–127. Попов је успешно применио теоријско-методолошке поставке ове школе у својој историји међународне политике између два светска рата: Попов, Ч. (2015) *Ог Версаја до Данцига*, Београд: Завод за уџбенике, поготово стр. 3–113.

епохе. Паралелно са процесом национализације историје текла је диригована професионализација историјске науке, коју је заузврат пратио покушај објективизације и рационализације историјског сазнања. Ове три тенденције непрестано су међусобно оснаживале једна другу.⁴ Након што је рађањем професионалне историјске науке у Немачкој успостављен образац који су пратили историчари у другим државама, тај модел се ускоро проширио европским континентом, а потом и са друге стране Атлантика.⁵ Приликом стварања национално омеђених телеолошких визија прошлости историчари су изградили карактеристичан облик писања историје којим је преовладала наративна историја, са тематским фокусом на испитивање вештине државништва и вођења спољне политике.

Разлози распрострањености такве историографије током деветнаестог века своје корене имали су не само у описаном општем политичком и друштвеном хабитусу унутар којег је настала професионална историјска наука, већ и у методолошким и епистемолошким претпоставкама који су је обликовали. У намери да говоре о прошлости само „каква је некада била” (*wie es eigentlich gewesen*), историчари су на трагу незаобилазног диктума Леополда Ранкеа (*Leopold Ranke*) покушали да изграде науку на здравим методолошким темељима.⁶ У средишту тог напора налазило се критичко испитивање примарних извора (*Quellenkritik*), чија стандардизација је током деветнаестог века Ранкеу обезбедила звање оца историјске науке. Допуну формализоване процедуре утврђивања чињеница, углавном истраживањем у државним и дипломатским архивима, чинила је одабрана филозофија историје. У случају ранкеовског космоса кључно место заузимала је држава као средишња етичка институција, уз наглашену улогу међународних послова и потчињавање унутрашње политике спољној.⁷ Резултат таквих полазишта, у комбинацији са духом времена који је био усмерен снажним националним набојем, била је продукција наглашено политичке историје. Чак и тамо где суштина ранкеовске мисли није продрла дубље у основне токове историјске науке, попут Сједињених Америчких Држава, где је историзам немачког историчара потиснут и

4 Berger, S., Donovan, M. and Passmore, K. Apologias for the nation-state in Western Europe since 1800, in: *Writing National Histories: Western Europe since 1800*, eds. Berger, S., Donovan, M. and Passmore, K. (1999), London: Routledge, p. 4–9.

5 Мада је међународна професионализација и институционализација историографије у основи пратила сличан колосек, то није онемогућило дивергентне правце развоја на основу специфичних националних, политичких, социјалних и економских околности у различитим државама. За више детаља о националним специфичностима овог процеса: Lingelbach, G. The Institutionalization and Professionalization of History in Europe and the United States, in: *The Oxford History of Historical Writing, Volume 4: 1800-1945*, eds. Macintyre, S., Maiguashca, J. and Pók, A. (2011), Oxford: Oxford University Press, p. 78–96.

6 Ranke, L. V. Preface to the First Edition of *Histories of the Latin and Germanic Peoples*, in: *The Theory and Practice of History: Leopold von Ranke*, ed. Iggers, G. G. (2011), New York: Routledge.

7 Iggers, G. G. Introduction, in: *The Theory and Practice of History: Leopold von Ranke*, ed. Iggers, G. G. (2011), New York: Routledge.

његова критика извора сведена на емпиристички идиом, учинци нису били значајно другачији.⁸ Накалемљене на позитивистичку филозофију, Ранкеове основне методолошке поставке свеједно су наставиле да служе као темељ историје уско оријентисане према домену политике. Када су припадници такозване „пруске школе” довели у питање идеју о непристрасности историчара, мада и даље привржени важности критичког испитивања извора, њихово решење проблема објективности свело се на продубљивање улоге државе као отеловљења моралних сила у свету.⁹ Готово неизбежно, комбинација филозофских и методолошких претпоставки, прожета свеprisутним политичким и идеолошким околностима, учинила је неминовним за историчаре да тежиште у својим тумачењима стављају на „односе између влада, политичке и стратешке интересе држава, питања и безбедности граница, моћи и престижа у свету, затим поступке носилаца дипломатске акције, токове дипломатских преговора и појаве које их прате, нарочито улогу личности у њима”.¹⁰ Чињеница да је придев „ранкеовски”, у свом оригиналном историографском значењу, имао функцију наглашавања исцрпног истраживачког рада у дипломатским архивама јасно сажима основни смер кретања историјске науке у овом периоду.¹¹ Укратко, бити историчар у деветнаестом веку, а не бити дипломатски историчар, било је безмало немогуће.¹²

Упркос томе што је проучавање политичких и дипломатских односа међу државама заузимало средишње место у настанку и развоју модерне историографије, преовлађујуће до те мере да се таква анализа прошлости „могла једноставно називати ’историјом’ без икаквих придевских ограничења”, историјска наука никада није била у потпуности монолитна.¹³ Из сене водеће парадигме непрестано су извиривали критички гласови који су нудили другачије визије историје, претендујући притом, како су тврдили, на целовитија објашњења прошле стварности.¹⁴ На прелому векова теме, концепти и методе из економске и друштвене

8 О рецепцији Ранкеа у Сједињеним Државама и његовом утицају на америчку историографију: Novick, P. (1988) *That Noble Dream: The Objectivity Question and the American Historical Profession*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 26–31; Iggers, G. G. (1962) *The Image of Ranke in American and German Historical Thought*, *History and Theory*, Vol. 2, No. 1, pp. 19–27, 38–40.

9 Iggers, G. G. (1983) *The German Conception of History: The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present*, Middletown: Wesleyan University Press, pp. 90–123.

10 Попов, Ч. (1999) *О историји и историчарима*, стр. 29.

11 Watt, D. C., Adams, S., Bullen, R., Brauer, K. and Iriye, A. What is Diplomatic History?, in: *What is History Today...?*, ed. Gardiner, J. (1988), London: The MacMillan Press, p. 139.

12 Парафразирано према: Watt, D. C. (1977) Some Aspects of A. J. P. Taylor's Work as Diplomatic Historian, *The Journal of Modern History*, Vol. 49, No. 1, p. 22.

13 Finney, P. Introduction: What is International History?, in: *Palgrave Advances in International History*, ed. Finney, P. (2005), Houndmills: Palgrave Macmillan, p. 1.

14 Контрверза у Немачкој коју је изазвало дело Карла Лампрехта (*Karl Lamprecht*), америчке дебате око „нове историје” или француска полемика о односу социологије и историје

историје постепено су се наметали. Немалим делом ово је била последица модернизацијских токова који су захватили државе које су доживљавале широку индустријализацију и неодговорених питања које су ови процеси остављали за собом. Политички подстицаји такође су играли улогу у расправама, па су економска и друштвена историја често повезиване са социјалним либералима, социјалдемократима и социјалистима, а у одбрану политичке историје устајали су махом конзервативнији припадници дисциплине. Наравно, то није водило апсолутном одбацивању иновација. Уколико су одређени сегменти могли обогатити доминантну историографску традицију и уклопити се у причу о државама, династијама и ратовима они су били прихватани. Проблем је, међутим, наступао на епистемолошком нивоу, када је постало јасно да се многи концепти из друштвене или економске историје нису могли једноставно убацити у постојеће историјске приповести. Упоредо се продубила и критика извора. Не само да стари филолошки приступ није био прикладан за испитивање података из економске и друштвене сфере живота, већ је и употреба нових врста извора захтевала нове методолошке и теоријске стратегије.¹⁵

Сва ова комешања драматично су утицала на структуру историјске науке. Разноликост историјских перспектива које су кружиле подстакла је секционализацију историографије и одлучније повлачење граница међу њима. У том процесу истраживање међудржавних односа, као и саме вештине државништва, концентрисало се у карактеристичну област познату под именом дипломатска историја. Чинило се да је сужавање маневарског простора само наизглед погодило традиционално доминантну врсту историографије, пошто је дипломатска историја током читавог Доба катастрофа (1914–1945) суверено чувала најистакнутије место у политичком и интелектуалном дискурсу.¹⁶ Њена важност чак је и порасла у времену након Првог светског рата, када је проблем ратне кривице постао једно од водећих питања међуратне политике. Историчари међународних односа, једни ношени патриотским осећањима, други под будним оком државних органа, руководили су сакупљањем и објављивањем званичних збирки докумената и чинили неизоставан део ове полемике.¹⁷ Континуирана релевантност дипломатске историје огледала се и у њеној блискости политичким центрима моћи. Тако је група британских историчара, подржана од стране секретара за иностране послове

најистакнутији су од сукоба који су доводили у питање преовлађујуће историографске погледе: Брајзах, Е. (2009) *Историографија: ситари век, средњи век, ново доба*, Београд: Clio, стр. 370–381, 419–425.

15 Raphael, L. 'Experiments in Modernization': Social and Economic History in Europe and the United States, 1880–1940, *The Oxford History of Historical Writing, Volume 4: 1800-1945*, eds. Macintyre, S., Maiguashca, J. and Pók, A. (2011), Oxford: Oxford University Press, pp. 98–101, 108–109.

16 Finney, P. нав. дело, стр. 6.

17 Wilson, K. (ed.) (1996) *Forging the Collective Memory: Government and International Historians Through Two World Wars*, New York – Oxford: Berghahn Books.

Артура Балфура (*Arthur Balfour*), 1920. године основала Краљевски институт за међународне послове, данас познатији као Четам Хаус (*Chatham House*), који је требало да чврсто веже политичку корисност истраживања прошлости и садашњости међудржавних односа са академским угледом који је носио научни рад.¹⁸ Све то произвело је генерације студената историје које су у међуратном периоду улазиле у професију са убеђењем да се њен кључ налази у дипломатским препискама.¹⁹ Међутим, упркос друштвеном статусу и јавном кредибилитету који је поседовала дипломатска историја, њен научни ауторитет полако се крунио током прве половине двадесетог века. Демократизација друштва и улазак маса у политику неповратно су утицали на историографију. Народ, далеко од монолитног идеала каквим је до тада често представљан, сада је требало уклопити у дипломатску историју, традиционално окренуту испитивањима елита и реконструкцији процеса доношења одлука далеко од домашаја јавности.

Неке историографске дилеме готово дословно су пратиле линије ширег политичког сукоба. Разлике у концепцијама вођења међународних односа између присталица „старе” и „нове дипломатије” током Првог светског рата, где је линија сукоба била повучена око питања тајности креирања и спровођења ратних циљева, изолованости процеса одлучивања од било какве демократске контроле и обмањивања јавности апстрактним националним интересима, нашле су своје паралеле у критикама дипломатске историје.²⁰ На друге расправе политичке околности имале су посреднији утицај и оне су најчешће биле усмераване из промена у самој науци. Поготово су све развијеније гране економске и друштвене историје подривале монопол уско политичког тумачења историје, мада су неке од тема којима се оне бавиле, попут питања порекла и функције империјализма, носиле и снажне политичке конотације.²¹ У сенци Великог рата почела је да слаби и хегемонија снажних националистичких интерпретација. Током међуратног периода у Великој Британији настале су прве катедре за међународну историју. Оснивач једне од катедри, која се налазила на Лондонској школи економије (*London School of Economics*), истакао је намеру да она послужи као средство за развијање идеалистичке и интернационалистичке интерпретације прошлости, насупротив доминантним националним наративима.²² Друга катедра је била смештена управо на

18 Otte, T. G. (2020) *The Inner Circle: What is Diplomatic History? (And Why We Should Study it)*, *History*, Vol. 105, No. 364, pp. 10–11; Williams, P. (2003) *A Commonwealth of Knowledge: Empire, Intellectuals and the Chatham House Project, 1919–1939*, *International Relations*, Vol. 17, No. 1, 38–42. Едвард Халет Кар (*Edward Hallett Carr*), Роберт Вилијам Ситон-Вотсон (*Robert William Seton-Watson*) и Арнолд Тојнби (*Arnold Toynbee*) били су неки од историчара укључених у овај пројекат.

19 Marwick, A. (1989) *The Nature of History (3rd ed.)*, London: Macmillan, p. 94.

20 Mayer, A. J. (1964) *Wilson vs. Lenin: Political Origins of the New Diplomacy, 1917-1918*, Cleveland – New York: Meridian Books.

21 Поготово у радничком и социјалистичком покрету.

22 Finney, P. нав. дело, стр. 6.

Четам Хаусу, осликавајући комплексност турбулентног процеса који је дипломатска историја доживљавала у годинама након Првог светског рата. Постало је јасно да, упркос томе што је историја дипломатије била реномирана и утицајна, она није била заштићена од политичких и интелектуалних трендова који су захтевали промене. Под кормилом либералних историчара, заинтересованих за след догађаја који је довео до избијања рата у Европи, дипломатска историја је полако започела своју дугу трансформацију.²³ До суштинских промена, међутим, дошло је тек у периоду након Другог светског рата.

Трансформације у врџилоу друштва и културе

Послератне околности имале су одлучујући утицај на метаморфозу традиционалне дипломатске историје (*diplomatic history*) у међународну историју (*international history*). „Мање изолован догађај, а више процес који је трајао”, стварање интернационалне историје представљало је процес реконцептуализације начина на који су се у прошлости анализирали међународни односи.²⁴ Дужину тог чина и његове границе тешко је јасно одредити. Он је сигурно започео током међуратног периода и наставио се у првим деценијама друге половине двадесетог века. Порекло тог процеса сезало је и дубље у прошлост, као што смо видели оно је било повезано са развојним токовима професионалне историографије од средине деветнаестог века. Његова срж је пак далеко јаснија. Она се огледала у ширењу сфере истраживања дотадашње дипломатске историје и већој отворености за приступе и идеје који у њој по правилу нису имали велику улогу. Мада су међуратни односи остали у центру интересовања, дипломатија је из перспективе међународне историје стављена на исту грану са економијом, идеологијом, стратегијом и пропагандом, а утицај унутрашњих политичких прилика у држави на вођење спољне политике постао је незаобилазан фактор. Снажан притисак различитих критика из претходног периода коначно је кулминирао у прихватању идеје да усредсређеност на догађаје, елите и формалну моћ, огрнута у рухо наративне реконструкције, има непремостива интелектуална и идеолошка ограничења.²⁵ Примедбе и предлози које су износили Тејлор, Ренувен и Дирозел, али и многи други историчари, за циљ су имале превазилажење ових тешкоћа. Успон друштвене и структуралне историје одиграо је огромну улогу у овом процесу.²⁶ У времену институционализације друштвене и економске историје, када је марксизам имао до тада незабележен утицај на друштвене науке, а међународни односи се кристалисали као посебна дисциплина, стари проблеми више нису могли бити гурани

23 Watt, D. C., Adams, S., Bullen, R., Brauer, K. and Iriye, A. нав. дело, стр. 136.

24 Finney, P. нав. дело, стр. 2.

25 Исто, стр. 6.

26 Gienow-Hecht, J. C. E. On the Diversity of Knowledge and the Community of Thought: Culture and International History, in: *Culture and International History*, eds. Gienow-Hecht, J. C. E. and Schumacher, F. (2003), New York – Oxford: Berghahn Books, p. 9.

под тепих. Уколико се свему томе придода сложеност и вишеслојност међународних односа у свету током педесетих и шездесетих година двадесетог века, чије дилеме су савременике често остављале без одговора, јасно је да императива за реформисање дипломатске историје није мањкало.

Наравно, процес формирања међународне историје имао је своје националне специфичности. Мада су истраживачи тематски били усмерени према надилажењу националних оквира, терет прошлости или карактеристичне интелектуалне традиције различитих држава могле су у значајној мери одредити дисциплинарни развој. Тако је у Француској историографија у послератном периоду била под снажним утицајем покрета *Анала*. Чак ни дубоки корени француске школе историје међународних односа, која се под руководством Албера Сорела (*Albert Sorel*) током деветнаестог века чврсто ушускала у догму, нису јој помогли да остане имуна на анализе. Усмеравана под Ренувеном и Дирозелом, иновирана историја међународних односа носила је снажан печат *нове историје* (*une histoire nouvelle*), како ју је називао Фернан Бродел (*Fernand Braudel*). У кључном теоријском делу двојца, *Увод у историју међународних односа* (*Introduction à l'histoire des relations internationales*), Ренувен је у првом делу испитивао покретачке механизме историје и начине на које оне формирају основе међународне политике, док је Дирозел у другом анализирао узајамни утицај државника и дубинских сила на процес доношења одлука, градећи тиме теорију историје међународних односа под очигледним утицајем броделовске тростепене структуре историје.²⁷ У Немачкој се интернационална историја развијала у сенци пропасти нацизма, што је дебатама дало посебан дигнитет у јавности. Борба се водила ради разграђивања доминантне верзије немачке историје, концентрисане око идеје да је спољна политика имала одлучујућу улогу у развоју пруске и немачке државе, а у чијој генези су током претходног века учествовале генерације историчара од Леополда Ранкеа, до Фридриха Мајнекеа (*Friedrich Meinecke*) и Герхарда Ритера (*Gerhard Ritter*).²⁸ Током контроверзе поводом дела Фрица Фишера (*Fritz Fischer*), а још више у потоњој делатности Ханса Улриха Велера (*Hans-Ulrich Wehler*) и Билефелдске школе, идеја о првенству спољне политике (*Primat der Außenpolitik*) у немачкој историји губила је на кредитетету и постепено ју је заменила концепција о првенству унутрашње политике (*Primat der Innenpolitik*).²⁹ Последица ових расправа за међународну историју

27 Soutou, G.-H. Die französische Schule der Geschichte internationaler Beziehungen, in: *Internationale Geschichte: Themen – Ergebnisse – Aussichten*, eds. Loth, W. and Osterhammel, J. (2000), München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, pp. 32–40; Renouvin, P. and Duroselle, J.-B. нав. дело; Washington – London: Frederick A. Praeger; Берк, П. (2011) *Француска историјска револуција: Школа Анала 1929-1989*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

28 Simms, B. (2003) The Return of the Primacy of Foreign Policy, *German History*, Vol. 21, No. 3, pp. 275–276.

29 Fischer, F. (1967) *Germany's Aims in the First World War*, New York: W. W. Norton & Company; Fischer, F. (1969) *War of Illusions: German Policies from 1911 to 1914*, New York: W. W. Norton &

била је коначно одбацивање становишта да су национална држава и њена борба за моћ и независност покретачке силе историје.³⁰ Оно се додатно искристалисало и у дискусијама поводом Тејлорове књиге о пореклу Другог светског рата, у којој је британски историчар умногоме порицао важност утицаја економских и идеолошких фактора на спољну политику Трећег рајха, чинилаца које су историчари у послератном периоду почели да посматрају као неизоставне.³¹ Интересовање Тејлора за ову тему представљало је и одјек усмерења многих његових сународника, пошто је интересовање за порекло светских ратова наставило да копка историчаре у Великој Британији. Такозване студије катастрофа (*disaster studies*), заједно са законом из 1967. године, којим је педесетогодишња забрана приступа документима скраћена за две деценије, дале су снажан подстицај напретку дисциплине у овој држави.³²

Развој међународне историје у САД током хладноратовског периода имао је посебан значај за историографију. Било да је називана дипломатска историја, историја иностраних односа (*history of foreign relations*) или међународна историја, ова грана историјске науке имала је важно место у расправама које су обликовале дисциплину. Утицај америчких историчара на кретања у интернационалној историји немогуће је разумети уколико се пренебрегне чињеница да су бројни историчари широм планете после Другог светског рата постали изузетно заинтересовани за испитивање улоге Сједињених Држава у свету.³³ Заузевши положај водеће светске суперсиле, САД су се удобно сместиле у средиште истраживања историје међународних односа, одакле се нису помакле све до данас. Градећи на радовима прве генерације научника специјализованих за истраживање спољне политике, формираних у периоду тобожње изолације током две међуратне деценије,

Company; Wehler, H.-U. (1970) *Bismarck's Imperialism 1862-1890, Past & Present*, Vol. 48, No. 1, 119–155; Wehler, H.-U. (1985) *The German Empire, 1871-1918*, Oxford – New York: Berg.

30 Schroeder, P. W. Does the History of International Politics Go Anywhere?, in *International Politics and German History: The Past Informs the Present*, eds. Wetzel, D. and Hamerow, T. S. (1997), Westport; London: Praeger, p. 17. Треба приметити да је идеја о првенству спољне политике у Немачкој историји доживела извесну ренесансу крајем двадесетог века, премда полазећи са нешто другачијих становишта: Simms, B. нав. дело, стр. 280–290.

31 Taylor, A. J. P. (1964) *The Origins of the Second World War*, New York: Penguin Books; Mason, T. W. (1964) Some Origins of the Second World War, *Past & Present*, Vol. 29, No. 1, p. 67–87; Goda, N. J. W. (2001) A. J. P. Taylor, Adolf Hitler, and the Origins of the Second World War, *The International History Review*, Vol. 23, No. 1, pp. 97–124.

32 Burk, K. Britische Traditionen internationaler Geschichtsschreibung, in in: *Internationale Geschichte: Themen – Ergebnisse – Aussichten*, eds. Loth, W. and Osterhammel, J. (2000), München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, p. 47. Двојица историчара који су у послератним годинама били на челу катедре за међународну историју на Лондонској школи економије бавили су се овом темом: Medlicott, W. N. (1963) *The coming of war in 1939*, London: Routledge and Kegan Paul; Joll, J. (1984) *The Origins of the First World War*, London – New York: Longman.

33 McKercher, B. (1991) Reaching for the Brass Ring: The Recent Historiography of Interwar American Foreign Relations, *Diplomatic History*, Vol. 15, No. 4, p. 566.

амерички историчари су се са обновљеним напорима и занимањем након 1945. посветили овој теми.³⁴ Након што је током првих година доминирала перспектива *реалистѝа*, који су – под велом *консензус-историје* (*consensus history*) – фокусирали на питања националне безбедности и интереса, баланса моћи и велике стратегије (*grand strategy*),³⁵ ова интерпретативна парадигма је током шездесетих уздрмана од стране *ревизионистѝа* уверених да се мотор америчке спољне политике налазио у унутрашњој економској и политичкој динамици. У деценији америчке ескалације рата у Вијетнаму, на таласу *нове левице* (*New Left*), ово је истовремено била реакција на савремена политичка дешавања, теоријску окошталост приступа реалиста, те њихову традиционалну блискост креаторима политике. На челу са Вилијамом Еплменом Вилијамсом (*William Appleman Williams*), најутицајнијом фигуром покрета, *ревизионистѝи* су своје напоре усмерили ка реконцептуализацији историје америчке спољне политике. Мада им је, као несумњиво хетерогеној групи историчара, нагласак често био на различитим детерминишућим факторима, нит која је пролазила кроз радове целе школе била је идеја о специфичној структури америчког капитализма која је одређивала спољну политику Сједињених Држава.³⁶ Сукоб две групе ескалирао је до краја када су се расправе дотакле узрока Хладног рата. Била је то тема од непосредне политичке важности и тврдње *ревизионистѝа* да одговорност за избијање Хладног рата сноси америчка држава нису само преокретале дотадашње историографско становиште, које је кривицу сваљивало на „тоталитаристички” Совјетски Савез, већ су доводили у питање морални ауторитет САД у свету.³⁷ Мада *ревизионистѝи* нису успели да успоставе монопол над тумачењима, током расправа је постало јасно да анализе и методе консензус-историје у светлу ригорознијих интерпретација више нису одрживе.

34 За основне натукнице о међуратним историчарима и две струје око које су се груписали, „националистичкој” око Семјуела Флега Бемиса (*Samuel Flagg Bemis*) и „прогресивистичкој” на трагу писања Чарлса Бирда (*Charles Beard*): LaFaber, W. (1995) *The World and the United States*, *The American History Review*, Vol. 100, No. 4, 1021–1024; Paterson, T. G. and Hogan, M. J. and Patterson, T. G. Introduction, in: *Explaining the History of American Foreign Relations (Second Edition)*, eds. Patterson, T. G. and Hogan, M. J. (2004), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–2.

35 Међу дела водећих реалиста спадају: Kennan, G. F. (1951) *American Diplomacy, 1900-1950*, Chicago – London: The University of Chicago Press; Morgenthau, H. J. (1948) *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf.

36 Williams, W. A. (1959) *The Tragedy of American Diplomacy*, Cleveland and New York: World Publishing Co; LaFeber, W. (1963) *The New Empire: An Interpretation of American Expansion, 1860–1898*, Ithaca, N. Y.: Cornell University Press; Gardner, L. C. (1964) *Economic Aspects of New Deal Diplomacy*, Madison: University of Wisconsin Press; Levin Jr., N. G. (1968) *Woodrow Wilson and World Politics: America's Response to War and Revolution*, New York: Oxford University Press.

37 Ревизионистичке интерпретације узрока Хладног рата: Alperovitz, G. (1965) *Atomic Diplomacy: Hiroshima and Potsdam*, New York: Simon and Schuster; LaFeber, W. (1967) *America, Russia, and the Cold War, 1945–1966*, New York: John Wiley and Sons; Kolko, G. (1968) *The Politics of War: The World and United States Foreign Policy, 1943–1945*, New York: Random House.

Ово је било потврђено рађењем постревизионистичког и корпоративистичког приступа током седамдесетих година двадесетог века.³⁸ Традиционална дипломатска историја је у Америци постала прошлост дисциплине.³⁹

Описане националне специфичности ипак показују да се може говорити о процесу стварања међународне историје који је превазилазио националне границе. Слични методолошки, тематски и теоријски проблеми мучили су историчаре у СР Немачкој, Француској, Америци, те многим другим државама и у свакој од њих напредак у односу на предратно писање историје био је више него видљив. То, међутим, није спречавало самокритичке прекоре којима су историчари међународних односа постали склони. Тако је један од водећих америчких стручњака, Чарлс Мајер (*Charles Maier*), у чланку из 1980. године констатовао да се историја међународних односа „не може, нажалост, убројати у пионирска поља дисциплине током 1970-их”. Она је постала „пасторче” међу академским круговима и образованом публиком, није могла да се носи са „методолошким узбуђењима” које је нудила друштвена историја, заостајала је у нивоу теоријске софистицираности, „ранкеовска егзегеза и даље је чинила основу заната”.⁴⁰ Мајер се није зауставио само на критици, па је, после оштрих речи на првим странама, добар део његовог есеја био посвећен развојним потенцијалима које је историја међународних односа показала током претходног периода, а од којих су неки, као што су његови критичари брзо и указали, већ давали резултате.⁴¹ Међутим, ова рефлексја, којом је започела вишедеценијска паника поводом стања историје иностраних односа у Сједињеним Државама, била је пре свега симптом ширег осећаја анк-

38 Водећи постревизиониста био је Џон Луис Гедис (*John Lewis Gaddis*): Gaddis, J. W. (1972) *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*, New York: Columbia University Press. Такође: Herring, G. C. (1973) *Aid To Russia, 1941–1946: Strategy, Diplomacy, The Origins Of The Cold War*, New York and London: Columbia University Press; Yergin, D. (1977) *Shattered Peace: The Origins of the Cold War and the National Security State*, Boston: Houghton Mifflin Company. Корпоративистички приступ укључује: Hogan, M. J. (1977) *Informal Entente: The Private Structure Of Co-Operation In Anglo-American Economic Diplomacy, 1918–1928*, Columbia: University of Missouri Press; Leffler, M. P. (1979) *The Elusive Quest: America's Pursuit of European Stability and French Security, 1919–1933*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

39 Novick, P. нав. дело, стр. 445–454; Bradley, M. P. The Charlie Maier Scare and the Historiography of American Foreign Relations, 1959–1980, in: *America in the World: The Historiography of American Foreign Relations since 1941 (Second Edition)*, eds. Costigliola, F. and Hogan, M. J. (2014), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 11–15; Hunt, M. H. (1992) The Long Crisis in U.S. Diplomatic History: Coming to Closure, *Diplomatic History*, Vol. 16, No. 1, pp. 117–122.

40 Maier, C. S. Marking Time: The Historiography of International Relations, in: *The Past Before Us: Contemporary Historical Writing in the United States*, ed. Kammen, M. (1980), Ithaca, NY: Cornell University Press, pp. 355–357.

41 Hunt, M. H., Iriye, A., LaFaber, W. F., Leffler, M. P., Schulzinger, R. D. and Hoff-Wilson, J. (1981) Responses to Charles S. Maier, “Marking Time: The Historiography of International Relations”, *Diplomatic History*, Vol. 5, No. 4, pp. 353–382.

сиозностикоји је потресао дисциплину, услед, како се чинило, све веће маргинализације међународне историје. Мајеров ламент о непостојању дисциплинарног пандана лика Е. П. Томпсона (*E. P. Thompson*) и његовог дела *The Making of the English Working Class* персонификовао је егзистенцијалну кризу која је захватила историју међународних односа.⁴² Чак и ако она није била у потпуности оправдана, у светлу све разноврсније продукције унутар интернационалне историје,⁴³ то није умањивало нелагоду историчара који су око себе видели фрагментацију историјске науке, све већу популарност друштвене и излазак политичке историје из моде. У наративном смислу, за њих је то била прича о „путовању од центра на периферију наше професије”.⁴⁴ Како би зауставили своје „марширање у месту” (*marking time*), како га је окарактерисао Мајер,⁴⁵ историчари међународних односа све чешће су се окретали унутрашњој ретроспективи дисциплине у покушају да је боље позиционирају у историографији. „Дуга криза самопоуздања” непрестано их је терала темељној и сврсисходној саморефлексији.⁴⁶

Док се међународна историја борила са страхом од тапкања у месту, изазови су настављали да се нижу. Успон културне историје донео је нови скуп питања на која је требало одговорити. Амерички историчари били су иноватори на овом пољу, вероватно због веће порозности дисциплинарних границе хуманистике у Сједињеним Државама, али ни њихове европске колеге нису далеко заостајале.⁴⁷ Први допринос културног заокрета међународној историји била је чињеница да су филозофски изазови постмодернизма и постструктурализма имали снажан одјек у дисциплини чији се примарни задатак посматрао као проналажење објективне приповести о прошлости на основу истраживачког рада са документима. Одговор на њих често је био „амбивалентан, ако не непријатељски”, артикулишући притом идеју о одбрани традиционалне историјске методологије, засноване на емпиријски изведеној истини и изграђене на темељу провереног доказног материјала.⁴⁸ Такве онтолошке претпоставке о међународној историји, често поткрепљене апотеозом архивских докумената, ипак су доведене у питање идејом о дубоким

42 Maier, C. S. нав. дело, стр. 361; Thompson, E. P. (1966) *The Making of the English Working Class*, New York: Vintage Books.

43 Вреди истаћи вероватно најважније дело међународне историје током осамдесетих година двадесетог века, које је притом преведено на српски језик: Kenedi, P. (1999) *Uspón i pad velikih sila: Ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, Podgorica – Beograd: CID – JP Službeni list SRJ.

44 Reynolds, D. (2006) International History, the Cultural Turn and the Diplomatic Twitch, *Cultural and Social History*, Vol. 3, No. 1, p. 76.

45 У оригиналном значењу *marking time* може значити и чекање да се нешто деси, у овом случају ради се о очигледној игри речима.

46 Hunt, M. H. нав. дело, стр. 115.

47 Reynolds, D. нав. дело, стр. 78.

48 Finney, P. (2001) Still 'marking time'? Text, discourse and truth in international history, *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 3, p. 291, 294–296.

идеолошким конотацијама које сваки текст носи у себи, те ограничењима које је сам процес историографске продукције наметао покушају објективног сазнања. Ове сумње захватиле су целокупну историјску науку, али су посебно уздрмале интернационалну историју у којој је епистемолошки реализам био посебно утицајан.⁴⁹ У практичном смислу оне нису довеле до бескрајног релативизма, што је био страх многих, већ су помогле у ширењу хоризонта и продубљивању комплексности историјских објашњења, од чега нису биле изузете ни најважније историографске расправе.⁵⁰ Коришћење анализе дискурса омогућило је размишљање о превазилажењу дихотомија које су обликовале поље у претходним деценијама. Дилеме око првенства унутрашње наспрот првенству спољне политике у Немачкој или сукоби *реалиста* и *ревизиониста* у Америци сада су се могли посматрати кроз призму образаца конструкције историјских приповести. Како је постајало све јасније да су они формиран на трагу „хијерархије узрочности” која је одређивала целокупну структуру објашњења прошле стварности, расла је свест о историји као нелинеарном и чак центрифугалном процесу у којем је мултикаузалност замењивала једнообразно тумачење.⁵¹

Управо тога се тицао други велики допринос културног заокрета међународној историји. Дошло је до значајног ширења опсега истраживања, са посебним нагласком на културолошкој анализи прошлости. Циљ није била замена политичких или економских фактора културним, већ њихова међусобна надопуна. Поред ужих историографских разлога, важан подстицај за ово дао је изненадни крај Хладног рата, који је подсетио савременике да култура и идеје играју огромну улогу у најважнијим међународним догађајима.⁵² Истраживања културне дипломатије добила су на значају, сежући од критика културног империјализма до испитивања културног трансфера између држава и друштава.⁵³ Проблем расе у међународној

49 Исто, стр. 298–308.

50 Finney, P. (1997) *International History, Theory and the Origins of the Second World War, Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, Vol. 1, No. 3, pp. 357–379; Mombauer, A. (2013) *The Fischer Controversy, Documents and the ‘Truth’ About the Origins of the First World War, Journal of Contemporary History*, Vol. 48, No. 2, pp. 290–314.

51 Goedde, P. (2017) *Power, Culture, and the Rise of Transnational History in the United States, The International History Review*, Vol. 40, No. 3, p. 594.

52 Reynolds, D. нав. дело, стр. 78–86; Goedde, P. нав. дело, стр. 594–596; Jackson, P. (2008) *Pierre Bourdieu, the Cultural Turn and the practice of international history, Review of International Studies*, Vol. 34, No. 1, p. 156–159; Manela, E. (2020) *International Society as a Historical Subject, Diplomatic History*, Vol. 44, No. 2, p. 194–197.

53 Gienow-Hecht, J. C. E. *Cultural Transfer*, in: *Explaining the History of American Foreign Relations (Second Edition)*, eds. Patterson, T. G. and Hogan, M. J. (2004), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 257–278; Kuisel, R. F. (1993) *Seducing the French: The Dilemma of Americanization*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press; Wagnleitner, R. (1994) *Coca-Colonization and the Cold War: The Cultural Mission of the United States in Austria after the Second World War*, Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press.

историји је добио велику пажњу, пошто је постало јасно да је она као категорија брисала многе фиктивне разлике између унутрашњих и спољнополитичких питања.⁵⁴ Тема рода започела је да игра улогу у анализи међународне политике, прво кроз биографије жена које су се налазиле на важним државним положајима, да би анализа потом била проширена на међународну историју женског покрета, те, важније, на начине на које су конструкције родних слика у друштву играле улогу у спољној политици.⁵⁵ Сlike су стекле значај у међународној историји и кроз примену концепта алтеритета (*alterity*), то јест другости. Оне су се могле користити на различите начине у међународној историји, од испитивања њихове функције у процесу националне самоидентификације, до истраживања начина на који су расни стереотипи играли улогу у арени међународних односа.⁵⁶ Та арена је такође значајно проширена, не само у географском обиму, који данас прожима читаву земаљску куглу, већ и начином испитивања до тада пренебрегнутих држава. Оне више нису посматране као лутке у рукама великих сила, него као аутономни учесници светске политике који су својим деловањем утицали на међународне процесе једнако као што су и они утицали на њих.⁵⁷

Током последње три деценије међународна историја доживела је још једну важну промену. Направљен је снажан искорак ка напуштању методолошког национализма, то јест „склоности ка натурализацији националне државе и њених граница у друштвеној или историјској анализи”, која је прожимала дисциплину од њеног настанка.⁵⁸ Огледајући се у позивима на интернационализацију међународне историје, он се заснивао на теоријским увидима који су одбацивали примат нације као доминантне аналитичке категорије у прошлости, те импера-

54 Horne, G. *Race to Insight: The United States and the World, White Supremacy and Foreign Affairs*, in: *Explaining the History of American Foreign Relations (Second Edition)*, eds. Patterson, T. G. and Hogan, M. J. (2004), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 323–335; Dudziak, M. L. (2000) *Cold War Civil Rights: Race and the Image of American Democracy*, Princeton: Princeton University Press, Borstalman, T. (2001) *The Cold War and the Color Line: American Race Relations in the Global Arena*, Cambridge: Harvard University Press, 2001.

55 Hoganson, K. What's Gender Got to Do with It? Gender History as Foreign Relations History, in: *Explaining the History of American Foreign Relations (Second Edition)*, eds. Patterson, T. G. and Hogan, M. J. (2004), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 304–322; Rupp, L. J. (1997) *Worlds of Women: The Making of an International Women's Movement*, Princeton: Princeton University Press, Costigliola, F. (1997) 'Unceasing Pressure for Penetration': Gender, Pathology, and Emotion in George Kennan's Formation of the Cold War, *Journal of American History*, Vol. 83, No. 4, pp. 1309–1339; Dean, R. D. (2001) *Imperial Brotherhood: Gender and the Making of Cold War Foreign Policy*, Amherst: University of Massachusetts Press.

56 Dower, J. W. (1986) *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*, New York: Pantheon Books.

57 Vestad, O. A. (2008) *Globalni Hladni rat: Intervencije u Trećem svetu i oblikovanje našeg doba*, Beograd: Arhipelag; Gleijeses, P. (2002) *Conflicting Missions: Havana, Washington, and Africa, 1959–1976*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

58 Manela, E. нав. дело, стр. 184.

тивима писања историје у сенци убрзане глобализације која се чинила као основна карактеристика постхладноратовског света. Док је први фактор био резултат делатности историчара културолошког усмерења који су својим радом утицали на деконструисање идеје о монолитној националној култури,⁵⁹ други је био последица „новог светског поретка који је карактерисао успон нових актера као што су глобално цивилно друштво, мултинационалне корпорације, мултилатералне агенције и безброј невладиних организација”, чије постојање је доводило у питање значај територијалности у свету.⁶⁰ Ове трансформације нису имале утицај само на развој међународне историје, већ су утицале и на појаву глобалне историје, те се ускоро поставило питање на који начин су се ти историографски жанрови разликовали. Како је приметио један од водећих представника међународне историје, који је деценијама заговарао већу интернационализацију дисциплине – мада је међународна историја донекле превазишла национални контекст, она је ипак остала примарно везана за државе. Са друге стране, глобална историја фокусира се на феномене попут економске глобализације, проблеме животне средине или људска права, који су својим деловањем превазилазили националне границе. Они су могли бити проучавани и у склопу међународне историје, што је транснационални приступ омогућио, али глобална историја проучавала их је у другачијем контексту, постављајући притом другачија питања.⁶¹ Други историчар је у скорањој амбициозној агенди предложио начин на који би ове две гране историографије додатно учврстиле своје различите, али притом комплементарне пројекте. Он је описао међународну историју као дисциплину првенствено заинтересовану за односе међу државама и друштвима, док се глобална историја бавила „силама које су обликовале промене везе и интеракције између различитих делова света”, те процесима који делују на глобализованом простору и у којима државе нису централни учесници.⁶² У том случају би процеси глобализације били тема глобалне историје, док би, са друге стране, тема међународне историје била историја интернационализације или „одговори разноликог скупа историјских актера, како државних тако и недржавних, на процесе глобализације”.⁶³ Тако дефинисана међународна историја бавила би се међународним друштвом (*international society*). Ова тема би укључивала међудржавне односе, али и међународне организације, мултинационалне корпорације, невладине организације, транснационалне религијске групе, мреже истраживача, научника и експерата, инкорпорирајући тиме

59 Goedde, P. нав. дело, стр. 594.

60 Engel, D. Quo Vadis Diplomatic History? Reflections on the Past and Present of Writing the History of International Relations, in: *Internationale Geschichte in Theorie und Praxis / International History in Theory and Practice*, eds. Haider-Wilson, B., Godsey, W. D. and Mueller, W. (2017), Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, p. 220.

61 Iriye, A. (2013) *Global and Transnational History: The Past, Present, and Future*, Houndmills: Palgrave Macmillan, p. 9–17.

62 Manela, E. нав. дело, стр. 189–190.

63 Исто, стр. 190.

у поље међународне историје разнолике увиде који су током последњих година добили на замаху.⁶⁴ Међународно друштво би имало своју политичку, економску, интелектуалну, правну, културну и друштвену историју, стављајући тако у окриље свог пројекта разноврсне историографске новитете који су током последњих деценија представљали оно најбоље што је међународна историја могла да понуди.⁶⁵

Савремене њеријетиије

Метафора о међународној историји као дисциплини заснованој на прислушкивању чиновника данас делује неприкладно барем онолико колико би савремени приступи, који су завладали пољем у периоду након Другог светског рата, деловали већини деветнаестовековних историчара дипломатије. Узевши у обзир разноврсност приступа и повећану склоност ка теоријском самоиспитивању, карактеризација дисциплине као „најсушније и најстерилније од свих подисторија” не могу се више применити на шаролико поље истраживања окупљено под кишобраном међународне историје.⁶⁶ Захватајући све шири терен, а притом не заборављајући своју основну оријентацију, савремена пракса дисциплине одавно је превазишла уска интересовања дипломатске историје. Не би било безразложно тврдити да у свом данашњем облику она не би била препознатљива многим доајенима историјске науке. У њој нема више уског фокуса на дипломатске папире, маргинализације ширих политичких, друштвених и економских снага, те снажног националистичког духа који је уобличава.⁶⁷ Истраживања међународне историје данас укључују теме попут идеја, идеологија, рода, веровања, језика, сећања, вредности и перцепција. Архивски рад остаје основа без које се не може, али он без изузетака укључује истраживање у различитим државама, приликом чега се херменеутичка изнијансираност изузетно цени. Приступи из сродних области у друштвеним и хуманистичким наукама користе са у већој мери него икада раније.

Све ово не значи да постоји јасан консензус око тренутног стања и будућности међународне историје. Бројна питања и даље стоје отворена. По много чему

64 Исто, стр. 185–186.

65 Дела попут: Tuz, A. (2019) *Potop: Veliki rat i prekrajanje svetskog poretka, 1916-1931*, Clio: Beograd; Manela, E. (2007) *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, New York: Oxford University Press; Moyn, S. (2010) *The Last Utopia: Human Rights in History*, Cambridge: Harvard University Press; Nils, G. (2003) *Mandarin of the Future: Modernization Theory in Cold War America*, Baltimore: Johns Hopkins University Press; Rosenberg, E. S. (2004) *Financial Missionaries to the World: The Politics and Culture of Dollar Diplomacy, 1900–1930*, Durham: Duke University Press; Kennedy, P. (2006) *The Parliament of Man: The Past, Present, and Future of the United Nations*, New York: Random House; Pedersen, S. (2015) *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire*, Oxford: Oxford University Press; Chomsky, A. (2008) *Linked Labor Histories: New England, Colombia, and the Making of a Global Working Class*, Durham: Duke University Press.

66 Marwick, A. нав. дело, стр. 94.

67 Finney, P. (2001) Still ‘marking time’? Text, discourse and truth in international history, *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 3, p. 297.

савремена међународна историја наставља да се заснива на епистемолошком реализму и емпиристичкој методологији. Иновативни приступи и идеје увек привлаче велику пажњу и изазивају гласне расправе, али њихов утицај на главнину историографске продукције мањи је него што се чини. Проблем интегрисања домета културног заокрета у синтезе историје међународних односа остаје неразрешен, упркос скорашњим покушајима у том смеру.⁶⁸ Некадашње наде да алатке које се примењују у културној историји поседују потенцијал да међународну историју трансформишу у истински критичку дисциплину све више делују неубедљиво. Уместо тога оне се чешће користе као допуна културним садржајима прошлости „каква је некада заиста била”.⁶⁹ Док су традиционалније оријентисани историчари задовољни таквим стањем, други и даље покушавају да гурају културалистички приступ у смеру првобитних надања.⁷⁰ Опасност у томе, како је примећено, може се скривати у претварању „културе у експланаторну *deus ex machina*”.⁷¹ Историчари попут Дејвида Рејнолдса (*David Reynolds*) упозоравају да се проблем узрочности при оваквим објашњењима лако сметне са ума и да једно од основних истраживачких усмерења међународне историје, питање рата и мира између држава, на тај начин лако може остати скрајнуто.⁷² Ово нису дилеме људи који пружају отпор увидима из културне историје, већ оних који се двоуме на који начин се они уклапају у сазнања из области попут политике, међународних односа или политичке економије. У светлу ојачавања државе и појачаног интересовања за питања међународне безбедности у двадесет првом веку, који су несумњиво утицали на обнову коју је међународна историја доживела током протекле две деценије, то су легитимне недоумице.⁷³ Чак је и једна од пионирки нове културне историје, Лин Хант (*Lynn Hunt*), у сенци терористичких напада 2001. године у САД истакла да се „питања (о историји) мењају како нас актуелни догађаји приморавају да преиспитамо своју прошлост”, те да је сасвим могућа „нека врста оживљавања или преобликовања дипломатске историје”.⁷⁴ Док се њена претпоставка о оживљавању испунила, немалим делом енергијом коју је дисциплина задобила прихватањем тековина културног заокрета, борба око преобликовања међународне историје и даље траје.

68 Iriye, A. and Goedde, P. (2022) *International History: A Cultural Approach*, London: Bloomsbury Academic.

69 Finney, P. Introduction: What is International History?, in: Palgrave Advances in International History, ed. Finney, P. (2005), Houndmills: Palgrave Macmillan, pp. 19–20.

70 Један од таквих покушаја: Finney, P. (2018) Narratives and Bodies: Culture beyond the Cultural Turn, *The International History Review*, Vol. 40, No. 3, pp. 609–630.

71 Reynolds, D. нав. дело, стр. 87.

72 Исто, стр. 88–90.

73 Engel, D. нав. дело, стр. 209.

74 Hunt, Lynn. Where have all the theories gone?, 1. March 2002, 6. June 2023, <https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/march-2002/where-have-all-the-theories-gone>

У будућности нас несумњиво чекају нове промене. Неке од њих потицаће из дилема, ограничења и мањкавости којих не недостаје у данашњој историографији. Друге промене своје ће порекло имати у политичкој сфери живота. Као и до сада, међународна историја ће у значајној мери бити обликована супарништвом између нација и њиховим надметањем за премоћ у свету.⁷⁵ Ако је амерички Рат против терора утицао на размишљања у међународној историји, нестабилна међународна ситуација, нови политички, економски и војни савези, ратови и реконфигурација снага на глобалном нивоу, који потресају свет, неће остати без одјека у историографији. Даље кретање ове дисциплине тешко је предвидети. Њени развојни токови током претходна два века по много чему садржани су у реченици Бертолта Брехта (*Bertolt Brecht*) која поручује да је кривудава линија најближи пут између две тачке са препрекама. Непознаница, или чак одсуство, јасног идеала замагљује покушаје прецизнијих нагађања. Једна ствар ипак остаје јасна. Ако међународна историја има светлу будућност, она се налази у строгој дисциплинарној саморефлексији.

ЛИТЕРАТУРА:

- Арон, Р. (2001[1962]) *Мир и рат међу нацијама: са необјављеним приказом аутора*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића
- Берк, П. (2011) *Француска историјска револуција: Школа Анала 1929-1989*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Брајзах, Е. (2009) *Историографија: стари век, средњи век, ново доба*, Београд: Слио.
- Попов, Ч. (1999) *О историји и историчарима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића
- Попов, Ч. (2015) *Ог Версаја до Данијеа*, Београд: Завод за уџбенике.
- Alperovitz, G. (1965) *Atomic Diplomacy: Hiroshima and Potsdam*, New York: Simon and Schuster.
- Berger, S., Donovan, M. and Passmore, K. Apologias for the nation-state in Western Europe since 1800, in: *Writing National Histories: Western Europe since 1800*, eds. Berger, S., Donovan, M. and Passmore, K. (1999), London: Routledge, pp. 3–14.
- Borstalman, T. (2001) *The Cold War and the Color Line: American Race Relations in the Global Arena*, Cambridge: Harvard University Press.
- Bradley, M. P. The Charlie Maier Scare and the Historiography of American Foreign Relations, 1959–1980, in: *America in the World: The Historiography of American Foreign Relations since 1941 (Second Edition)*, eds. Costigliola, F. and Hoga, M. J. (2014), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 9–29.
- Burk, K. Britische Traditionen internationaler Geschichtsschreibung, in: *Internationale*
- ⁷⁵ Iriye, A. and Goedde, P. нав. дело, стр. 1.

- Geschichte: Themen – Ergebnisse – Aussichten*, eds. Loth, W. and Osterhammel, J. (2000), München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, pp. 45–60.
- Chomsky, A. (2008) *Linked Labor Histories: New England, Colombia, and the Making of a Global Working Class*, Durham: Duke University Press.
- Costigliola, F. (1997) 'Unceasing Pressure for Penetration': Gender, Pathology, and Emotion in George Kennan's Formation of the Cold War, *Journal of American History*, Vol. 83, No. 4, pp. 1309–1339.
- Dean, R. D. (2001) *Imperial Brotherhood: Gender and the Making of Cold War Foreign Policy*, Amherst: University of Massachusetts Press.
- Dower, J. W. (1986) *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War*, New York: Pantheon Books.
- Dudziak, M. L. (2000) *Cold War Civil Rights: Race and the Image of American Democracy*, Princeton: Princeton University Press.
- Engel, D. Quo Vadis Diplomatic History? Reflections on the Past and Present of Writing the History of International Relations, in: *Internationale Geschichte in Theorie und Praxis / International History in Theory and Practice*, eds. Haider-Wilson, B., Godsey, W. D. and Mueller, W. (2017), Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, pp. 209–228.
- Finney, P. (1997) International History, Theory and the Origins of the Second World War, *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, Vol. 1, No. 3, pp. 357–379.
- Finney, P. (2001) Still 'marking time'? Text, discourse and truth in international history, *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 3, pp. 291–308.
- Finney, P. Introduction: What is International History?, in: *Palgrave Advances in International History*, ed. Finney, P. (2005), Houndmills: Palgrave Macmillan, pp. 1–35.
- Finney, P. (2018) Narratives and Bodies: Culture beyond the Cultural Turn, *The International History Review*, Vol. 40, No. 3, pp. 609–630.
- Fischer, F. (1967) *Germany's Aims in the First World War*, New York: W. W. Norton & Company.
- Fischer, F. (1969) *War of Illusions: German Policies from 1911 to 1914*, New York: W. W. Norton & Company.
- Gaddis, J. W. (1972) *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*, New York: Columbia University Press.
- Gardner, L. C. (1964) *Economic Aspects of New Deal Diplomacy*, Madison: University of Wisconsin Press.
- Gienow-Hecht, J. C. E. On the Diversity of Knowledge and the Community of Thought: Culture and International History, in: *Culture and International History*, eds. Gienow-Hecht, J. C. E. and Schumacher, F. (2003), New York – Oxford: Berghahn Books, pp. 3–27.
- Gienow-Hecht, J. C. E. Cultural Transfer, in: *Explaining the History of American Foreign Relations (Second Edition)*, eds. Patterson, T. G. and Hogan, M. J. (2004), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 257–278.

- Gleijeses, P. (2002) *Conflicting Missions: Havana, Washington, and Africa, 1959–1976*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Goda, N. J. W. (2001) A. J. P. Taylor, Adolf Hitler, and the Origins of the Second World War, *The International History Review*, Vol. 23, No. 1, pp. 97–124.
- Goedde, P. (2017) Power, Culture, and the Rise of Transnational History in the United States, *The International History Review*, Vol. 40, No. 3, pp. 592–608.
- Herring, G. C. (1973) *Aid To Russia, 1941-1946: Strategy, Diplomacy, The Origins Of The Cold War*, New York and London: Columbia University Press.
- Hogan, M. J. (1977) *Informal Entente: The Private Structure Of Co-Operation In Anglo-American Economic Diplomacy, 1918–1928*, Columbia, University of Missouri Press.
- Hogan, M. J. and Patterson, T. G. Introduction, in: *Explaining the History of American Foreign Relations (Second Edition)*, eds. Patterson, T. G. and Hogan, M. J. (2004), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–9.
- Hoganson, K. What's Gender Got to Do with It? Gender History as Foreign Relations History, in: *Explaining the History of American Foreign Relations (Second Edition)*, eds. Patterson, T. G. and Hogan, M. J. (2004), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 304–322.
- Horne, G. Race to Insight: The United States and the World, White Supremacy and Foreign Affairs, in: *Explaining the History of American Foreign Relations (Second Edition)*, eds. Patterson, T. G. and Hogan, M. J. (2004), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 323–335.
- Hunt, Lynn. *Where have all the theories gone?*, 1. March 2002, 6. June 2023, <https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/march-2002/where-have-all-the-theories-gone>
- Hunt, M. H., Iriye, A., LaFaber, W. F., Leffler, M. P., Schulzinger, R. D. and Hoff-Wilson, J. (1981) Responses to Charles S. Maier, “Marking Time: The Historiography of International Relations”, *Diplomatic History*, Vol. 5, No. 4, pp. 353–382.
- Hunt, M. H. (1992) The Long Crisis in U. S. Diplomatic History: Coming to Closure, *Diplomatic History*, Vol. 16, No. 1, pp. 115–140.
- Iggers, G. G. (1962) The Image of Ranke in American and German Historical Thought, *History and Theory*, Vol. 2, No. 1, pp. 17–40.
- Iggers, G. G. (1983) *The German Conception of History: The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present*, Middletown: Wesleyan University Press.
- Iriye, A. (2013) *Global and Transnational History: The Past, Present, and Future*, Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Iriye, A. and Goedde, P. (2022) *International History: A Cultural Approach*, London: Bloomsbury Academic.
- Jackson, P. (2008) Pierre Bourdieu, the “Cultural Turn” and the practice of international history, *Review of International Studies*, Vol. 34, No. 1, pp. 155–181.
- Joll, J. (1984) *The Origins of the First World War*, London; New York: Longman.

- Kenedi, P. (1999) *Uspon i pad velikih sila: Ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, Podgorica – Beograd: CID – JP Službeni list SRJ.
- Kennan, G. F. (1951) *American Diplomacy, 1900-1950*, Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Kennedy, P. (2006) *The Parliament of Man: The Past, Present, and Future of the United Nations*, New York: Random House.
- Kolko, G. (1968) *The Politics of War: The World and United States Foreign Policy, 1943-1945*, New York: Random House.
- Kuisel, R. F. (1993) *Seducing the French: The Dilemma of Americanization*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- LaFaber, W. (1963) *The New Empire: An Interpretation of American Expansion, 1860-1898*, Ithaca, N. Y.: Cornell University Press.
- LaFaber, W. (1967) *America, Russia, and the Cold War, 1945-1966*, New York: John Wiley and Sons.
- LaFaber, W. (1995) The World and the United States, *The American History Review*, Vol. 100, No. 4, pp. 1015-1033.
- Leffler, M. P. (1979) *The Elusive Quest: America's Pursuit of European Stability and French Security, 1919-1933*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Levin Jr., N. G. (1968) *Woodrow Wilson and World Politics: America's Response to War and Revolution*, New York: Oxford University Press.
- Manela, E. (2007) *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, New York: Oxford University Press.
- Manela, E. (2020) International Society as a Historical Subject, *Diplomatic History*, Vol. 44, No. 2, pp. 184-209.
- Maier, C. S. Marking Time: The Historiography of International Relations, in: *The Past Before Us: Contemporary Historical Writing in the United States*, ed. Kammen, M. (1980), Ithaca, NY: Cornell University Press, pp. 355-388.
- Marwick, A. (1989) *The Nature of History (3rd ed.)*, London: Macmillan.
- Mason, T. W. (1964) Some Origins of the Second World War, *Past & Present*, Vol. 29, No. 1, pp. 67-87.
- Mayer, A. J. (1964) *Wilson vs. Lenin: Political Origins of the New Diplomacy, 1917-1918*, Cleveland; New York: Meridian Books.
- McKercher, B. (1991) Reaching for the Brass Ring: The Recent Historiography of Interwar American Foreign Relations, *Diplomatic History*, Vol. 15, No. 4, pp. 565-598.
- Medlicott, W. N. (1963) *The coming of war in 1939*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mombauer, A. (2013) The Fischer Controversy, Documents and the 'Truth' About the Origins of the First World War, *Journal of Contemporary History*, Vol. 48, No. 2, pp. 290-314.
- Morgenthau, H. J. (1948) *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf.

- Moyn, S. (2010) *The Last Utopia: Human Rights in History*, Cambridge: Harvard University Press
- Nils, G. (2003) *Mandarins of the Future: Modernization Theory in Cold War America*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Novick, P. (1988) *That Noble Dream: The "Objectivity Question" and the American Historical Profession*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Otte, T. G. (2020) The Inner Circle: What is Diplomatic History? (And Why We Should Study it), *History*, Vol. 105, No. 364, pp. 5–27.
- Pedersen, S. (2015) *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire*, Oxford: Oxford University Press.
- Ranke, L. V. Preface to the First Edition of Histories of the Latin and Germanic Peoples, in: *The Theory and Practice of History: Leopold von Ranke*, ed. Iggers, G. G. (2011), New York: Routledge.
- Renouvin, P. and Duroselle, J-B. (1967[1964]) *Introduction to the History of International Relations*, New York – Washington – London: Frederick A. Praeger.
- Reynolds, D. (2006) International History, the Cultural Turn and the Diplomatic Twitch, *Cultural and Social History*, Vol. 3, No. 1, pp. 75–91.
- Rosenberg, E. S. (2004) *Financial Missionaries to the World: The Politics and Culture of Dollar Diplomacy, 1900–1930*, Durham: Duke University Press.
- Rupp, L. J. (1997) *Worlds of Women: The Making of an International Women's Movement*, Princeton: Princeton University Press.
- Schroeder, P. W. Does the History of International Politics Go Anywhere?, in *International Politics and German History: The Past Informs the Present*, eds. Wetzel, D. and Hamerow, T. S. (1997), Westport – London: Praeger, pp. 15–36.
- Simms, B. (2003) The Return of the Primacy of Foreign Policy, *German History*, Vol. 21, No. 3, pp. 275–291.
- Soutou, G-H. Die französische Schule der Geschichte internationaler Beziehungen, in: *Internationale Geschichte: Themen – Ergebnisse – Aussichten*, eds. Loth, W. and Osterhammel, J. (2000), München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, pp. 31–44.
- Taylor, A. J. P. (1954) *The Struggle for Mastery in Europe*, Oxford: Clarendon Press.
- Taylor, A. J. P. (1964[1961]) *The Origins of the Second World War*, New York: Penguin Books.
- Thompson, E. P. (1966) *The Making of the English Working Class*, New York: Vintage Books.
- Tuz, A. (2019) *Potop: Veliki rat i prekrajanje svetskog poretka, 1916-1931*, Clio: Beograd.
- Vestad, O. A. (2008) *Globalni Hladni rat: Intervencije u Trećem svetu i oblikovanje našeg doba*, Beograd: Arhipelag.
- Watt, D. C. (1977) Some Aspects of A. J. P. Taylor's Work as Diplomatic Historian, *The Journal of Modern History*, Vol. 49, No. 1, pp. 19–33.
- Watt, D. C., Adams, S., Bullen, R., Brauer, K. and Iriye, A. What is Diplomatic History?, in: *What is History Today...?*, ed. Gardiner, J. (1988), London: The MacMillan Press, pp. 131–142.

- Wagnleitner, R. (1994) *Coca-Colonization and the Cold War: The Cultural Mission of the United States in Austria after the Second World War*, Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press.
- Wehler, H-U. (1970) Bismarck's Imperialism 1862-1890, *Past & Present*, Vol. 48, No. 1, pp. 119–155.
- Wehler, H-U. (1985) *The German Empire, 1871-1918*, Oxford; New York: Berg.
- Williams, W. A. (1959) *The Tragedy of American Diplomacy*, Cleveland and New York: World Publishing Co.
- Williams, P. (2003) A Commonwealth of Knowledge: Empire, Intellectuals and the Chatham House Project, 1919–1939, *International Relations*, Vol. 17, No. 1, pp. 35–58.
- Wilson, K. (ed.) (1996) *Forging the Collective Memory: Government and International Historians Through Two World Wars*, New York – Oxford: Berghahn Books.
- Yergin, D. (1977) *Shattered Peace: The Origins of the Cold War and the National Security State*, Boston: Houghton Mifflin Company.

Vukašin Marić

University in Novi Sad, Faculty of Philosophy – History Department, Novi Sad

FROM EAVESDROPPING ON CLERKS TO RESEARCHING INTERNATIONAL SOCIETY

DEVELOPMENTS IN THE HISTORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract: The paper analyses historical developments in the discipline of the history of international relations, from its origins in the nineteenth century until present day. It provides an overview of numerous approaches and topics that have driven its development over the previous two centuries. The article focuses on the evolution of the history of international relations in its American and Western European variations. In the first part, the origin and the activity of diplomatic history are examined in the context of the emergence of professional historiography. At that time, diplomatic history narrowly focused on studying the political and diplomatic relations between states and was the most prominent topic in political and intellectual discourse. Its significance further intensified following the First World War, when the topic of war guilt emerged as one of the major interwar political issues. In the second part, the study discusses the evolution of diplomatic history into a broader international history, emphasizing social, economic and ideological aspects. The shift happened as a result of the rising interest in social and economic history following World War II and manifested itself throughout specific discussions in various countries. It was also marked by increased uneasiness and self-criticism that historians of international affairs have

become prone to. Following that, the paper explores the impact of new theoretical approaches and thematic concerns, that emerged as a result of the cultural turn, on the practice and the shape of international history. It now includes not only interstate relations, but also a diverse set of actors such as international organizations, multinational corporations, non-governmental organizations and networks of researchers, scientists and experts, all of which have been studied through the lenses of ideas, ideology, gender, beliefs, language, memory, value and perceptions.

Key words: *History of international relations, international history, diplomatic history, history*